

ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΟ ΚΥΡΟΣ ΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὸ κύρος τῶν προτάσεων στὶς ὁποῖες οἱ κρίσεις αὐτὲς ἐμπεριέχονται, ἐμφανίσθηκε ἱστορικὰ μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση ὕστερα ἀπὸ τὸν κριτικὸ περιορισμὸ τοῦ τελεολογικοῦ ἐπιχειρήματος ποὺ δέσποζε στὴν ἐπιστῆμη τοῦ 17ου αἰῶνα. Ἀνεξάρτητα ἂν ἡ ἔμφαση σὲ ἀξιολογικὰ ἐλεύθερες προτάσεις προσδίδει τὴ λεγόμενη «φυσιοκρατικὴ» πλάνη, στὸ βαθμὸ ποὺ ὡς πρότυπο γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν προτάσεων τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν τίθεται ἡ μεθοδολογία τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφία, σημαντικὴ στὴν ἔκτασή της καθὼς εἶναι, δὲν εἶναι συμπερασματική.

Ὁ ἴδιος ὁ Μάξ Βέμπερ, ἐπέρμαχος μίας ἀπηλλαγμένης ἀξιολογικῶν κρίσεων κοινωνικῆς ἐπιστήμης, ὑπεστήριξε τὴν ἄποψη ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες πρέπει νὰ κατανοοῦν τὶς ἀξίες ποὺ ἐμπεριέχονται στὴν ἀνθρώπινη κοινωνικὴ δράση καὶ στοὺς θεσμοὺς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προσωπικὴ θέση πρὸς τὶς ἀξίες αὐτὲς τοῦ ἐρευνητοῦ ἐπιστήμονος. Ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας φαίνεται συστατικὴ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, στὸ μέτρο ποὺ τὸ πεπερασμένο μέρος τοῦ πολιτιστικοῦ βίου ποὺ ἐρευνᾶται, ἐπιλέγεται ἀξιολογικά, δηλαδή, σύμφωνα μὲ τὸν Μάξ Βέμπερ, ὁ ἐρευνητὴς ἀποδίδει νόημα καὶ σπουδαιότητα σ' ἓνα συγκεκριμένο μέρος τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, διαχωρίζοντάς το μὲ βάση τὴν συνάφειά του πρὸς ἓνα σύστημα ἀξιῶν, ἀπὸ τὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν πολιτιστικῶν φαινομένων. Ἡ βεμπεριανὴ αὐτὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ φύση τοῦ γνωστικοῦ ἀντικειμένου τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἐκβιάζει καὶ τὴν ἐξέταση τοῦ κύρους τῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων μὲ κριτήρια διαφορετικὰ ἐκείνων μὲ τὰ ὁποῖα ἀποφασίζεται τὸ κύρος τῶν προτάσεων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν¹. Ἡ ἄποψη βέβαια αὐτὴ δὲν εἶναι καθοριστική, ὅπως κατωτέρω θὰ ἐξετάσουμε.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀντικειμενικότητας στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ στὴν ἐρμηνεία ἢ τὴν πρόβλεψή τους, ἀποκλείει —σύμφωνα

1. Max WEBER, "Objectivity in social science" in *Readings in the Philosophy of Social Sciences*, by May Brodbeck (ed.), London, Mackmillan, 1970, pp. 85-97.

μέ το βεμπεριανό επιχείρημα— την αναγωγή της εμπειρικής πραγματικότητας σε νόμους σε δύο επίπεδα: (α) ή γνώση των κοινωνικών νόμων δεν αποτελεί «γνώση» της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά ένα μέσο για την κατανόηση της πραγματικότητας αυτής, και (β) στην έννοια του νόμου αντιτίθεται ή ατομικότητα των συγκεκριμένων μορφωμάτων της πραγματικότητας, που αποφασίζεται από το σύστημα των αξιολογικών ιδεών². Η αδυναμία εξαντικειμενίκευσης των κοινωνικών φαινομένων και η θεώρησή τους από την σκοπιά της τυπικής λογικής φαίνεται να διαφορίζει τα κριτήρια του κύρους των αξιολογικών κρίσεων που συνδέονται μαζί τους, από εκείνα των φυσικών επιστημών, ενώ από την άλλη μεριά, επισημαίνει την ίδια την δυναμική των αξιολογικών κρίσεων στον ιστορικό χρόνο. Μολονότι η επιστήμη των κοινωνικών φαινομένων σχετίζεται με υποκειμενικές προϋποθέσεις, δηλαδή με εκείνα τα στοιχεία του πολιτισμού που, έστω κι έμμεσα, τους προσδίδει σημασία και νόημα ο έρευνητής, εν τούτοις η γνώση που αποκτάται με τις κοινωνικές επιστήμες είναι απόλυτα αιτιώδης γνώση, με την έννοια που εμφανίζεται η αιτιότητα της γνώσεως των συγκεκριμένων φυσικών γεγονότων με ποιοτικό χαρακτήρα. Ο Μάξ Βέμπερ, στην προσπάθειά του να επισημάνει ότι τα προβλήματα των κοινωνικών επιστημών επιλέγονται με βάση την αξιολογική στάση, ή οποία καθορίζει το πρόβλημα της εμπειρικής αναλύσεως, επιδιώκει να διευκρινίσει τα κύρια κριτήρια του κύρους των αξιολογικών κρίσεων. Σύμφωνα με τον Μάξ Βέμπερ, οι αποκλίνουσες διαθέσεις των ανθρώπων— που συχνά πλανώνται όχι μόνον για τις αξιολογήσεις των αντιπάλων τους, αλλά και των ιδίων— και το κύρος των παραδοχών ή των αξιωμάτων από τα όποια προέρχονται οι αποκλίσεις αυτές, αποφασίζεται όχι με τις τεχνικές των εμπειρικών επιστημών, αφού δεν παράγεται νέα γνώση γεγονότων, αλλά αντίθετα το κύρος τους είναι παρόμοιο εκείνου της τυπικής λογικής. Στο επίπεδο όμως της πρακτικής αξιολογήσεως των πραγματικών καταστάσεων, το κύρος των προτάσεων των κοινωνικών επιστημών, εξαρτάται από την λογική, και από την άλλη μεριά, από την εμπειρική παρατήρηση των πληρεστέρων εύρηματικών αναλύσεων των εμπειρικών καταστάσεων, που κατ' αρχήν υπόκεινται σε πρακτική αξιολόγηση. Σ' ένα άλλο επίπεδο αναλύσεως, που άπτεται του εξεταζόμενου προβλήματος, ο Βέμπερ τείνει να επισημαίνει ότι σε μια έγκυρη πρόταση πρέπει να εκτιμώνται οι πραγματικές συνέπειες από την πραγματοποίηση όρισμένων πρακτικών αξιολογήσεων, είτε σε σχέση με κάποιο σκοπό είτε σε σχέση με την αποφυγή ανεπιθύμητων επιπτώσεων³.

2. M. WEBER, *op. cit.*

3. M. WEBER, *op. cit.*

Ἡ ὑπερβατικὴ προϋπόθεση τῆς ἐπιστήμης ἐνθαρρύνει τὴν ἀφαίρεση τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸ ἀξιολογικὸ πλέγμα τους, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀνατρεπτικὸς χαρακτήρας τῶν ἀξιολογικῶν στοιχείων γιὰ τὸ κύρος μιᾶς πρότασης ποὺ ἐμπλέκεται στὴν ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότητα θεωρεῖται ὡς πλάνη. Ἡ πλάνη αὕτη —σύμφωνα μὲ τὸν Κάπλαν⁴— τείνει ν' ἀποτελεῖ γενικὰ ἓνα εἶδος ἀντιστροφῆς τῆς γενετικῆς πλάνης, ἐπειδὴ μιὰ πρόταση γίνεται δεκτὴ, ἢ ἀπορρίπτεται, ὄχι λόγῳ τῆς φύσεώς της, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ἀποτελέσματός της. Μὲ ἄλλα λόγια μιὰ πρόταση γίνεται ἀποδεκτὴ ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν οἱ ἀξίες μας ἢ τὸ σύστημα ἀξιῶν μας ἐξυπηρετεῖται καλύτερα, ὅταν ἡ πρόταση αὕτη εἶναι ἀληθής, παρὰ ὅταν εἶναι ψευδής. Ὅλες οἱ προτάσεις κρίνονται μὲ βάση τὶς ἐπιπτώσεις τους.

Πλάνη δὲν ἀποτελεῖ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχουν κίνητρα ἐκ μέρους τοῦ ἐρευνητῆ ποὺ ἐμπλέκονται στὴν ἐπιστημονικὴ σκέψη (καὶ τὰ ὅποια κίνητρα μποροῦν νὰ συμβάλλουν στὴν πλήρωση ἑνὸς σκοποῦ ἢ στὴν καταστρατήγησή του), ἀλλὰ στὴν πλάνη ἐμπεριέχεται κυρίως μιὰ προκατάληψη, ἓνα συμπέρασμα ποὺ ἔχει ἤδη ἀποφασισθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη, καὶ ποὺ ὑποστηρίζεται ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτήν. Οἱ ἀξίες ἀφ' ἑαυτὲς δὲν ὁδηγοῦν σὲ πεπλανημένες προτάσεις, διότι αὐτὸ ποὺ ἐρευνᾶται εἶναι ἡ ὕπαρξη τῶν ἀξιῶν καὶ ὄχι τὸ κύρος τους, στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἐπιστήμη ἀξιῶνει ὄχι τὸν ἐκμηδενισμό τῶν ἀξιολογικῶν πλάνων, ἀλλὰ τὴν ἐκτίμησή τους, ὥς νὰ ἐπρόκειτο γιὰ πλάνες παρατηρήσεως, ποὺ οἱ συνέπειές τους μποροῦν νὰ ἀκυρωθοῦν ἢ νὰ μειωθοῦν. Μιὰ πρόταση ποὺ ἐπιβεβαιώνει κάτι γιὰ ἀξίες διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση τῶν ἰδίων τῶν ἀξιῶν στὴν ἐρευνά μας, ἐκτὸς ἂν αὐτὸ ποὺ βεβαιώνεται εἶναι ἡ ἀξία τῶν ἀξιῶν ἐκείνων, δηλαδὴ τὸ κύρος τους. Οἱ ἐπιβεβαιώσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀποκαλοῦνται ἀξιολογικὲς κρίσεις καὶ ἀποτελοῦν εἰδικὴ περίπτωση ἀξιολογικῶν προτάσεων, πρόκειται δηλαδὴ γιὰ κρίσεις ποὺ ἐκφράζουν τὶς ἀξίες τοῦ ἴδιου τοῦ κρίνοντος. Ἡ πρόταση, ἀκόμη κι ἂν ἀφορᾷ ἀξίες, εἶναι μιὰ πρόταση γεγονότων. Μποροῦμε ν' ἀποφασίσουμε ὅτι κάτι συμμορφώνεται πρὸς ἓνα ὀρισμένο κριτήριον, χωρὶς νὰ ἀποδεχόμεθα τὸ κριτήριον αὐτό, ἔστω κι ἂν ἡ κρίση μας προϋποθέτει τὰ δικά μας κριτήρια γιὰ τὴν συμμόρφωσή του.

Ἡ ἴδια ἡ πίστη στὴν ἀξία τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας εἶναι παράγωγη ὀρισμένων μόνον πολιτισμῶν κι ὄχι τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Ἐν τούτοις καὶ στὶς ἴδιες τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, ὅποιοδῆποτε πρόβλημα ἐπιλεγεῖ πρὸς ἐπίλυση ἀπὸ τὸν ἐρευνητῆ, ἡ ἐπιλογὴ του γίνεται γιὰ κάποιον σκοπὸ σχετιζόμενο εἴτε μὲ τὶς δικές του ἀξίες εἴτε μὲ τὶς ἀξίες ἐκείνων ποὺ ἡ

4. Abraham KAPLAN, *The Conduct of Inquiry: methodology of behavioral science*, New York, Chnadler Publishing Co, 1964, pp. 370-397.

επίλυση τοῦ προβλήματος ἐπηρεάζει. Παρὰ τὴ θέση τοῦ Μάξ Βέμπερ ὅτι τὰ προβλήματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἐπιλέγονται μὲ βάση τὴν ἀξιολογικὴ συνάφεια τῶν ἐρευνωμένων φαινομένων, ἐν τούτοις τόσο στίς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ὅσο καὶ στίς ἐπιστῆμες τῆς φύσεως, οἱ ἀξίες ἐλαύνουν σὲ πλάνες ὅχι ὅταν ὑπαγορεύουν ἓνα πρόβλημα πρὸς ἐπίλυση, ἀλλὰ ὅταν προκαταλαμβάνουν τὴν λύση του.

Εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος κύρους τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων, ἡ διάκριση μεταξὺ ἀξίας καὶ γεγονότων. Οἱ ἀξίες δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ συγκροτήσουν ἓνα γεγονός, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴν διαμόρφωσή του. Ἀποτελεῖ θέμα γεγονότος ὁ εἰδικὸς τρόπος ἐννοιολογήσεως ἐνὸς προβλήματος, πλὴν ὅμως οἱ ἀξίες τείνουν νὰ ἐμφιλοχωροῦν στὸν καθορισμὸ ἐκείνου ποὺ ἀποτελεῖ ἓνα γεγονός. Σὲ μιὰ ἔρευνα γεγονότων δὲν ἀναφερόμεθα στίς ἐπιπτώσεις τῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ στὰ πορίσματα. Ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ τοῦ ἐρευνητῆ στὰ γεγονότα μὲ λεπτεῖς στατιστικὲς μεθόδους δὲν ἐπαρκοῦν —ὑποστηρίζει ὁ Μάϊδραλ⁵— γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν πλανῶν, ὀφειλομένων σὲ ἀξίες, ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ ἐρευνητῆ γιὰ μιὰν ἀξιολογικὰ ἐλεύθερη ἐπιστήμη, οἱ ἀξίες ἐμφιλοχωροῦν τόσο στὴν πρόβλεψη ὅσο καὶ στὴν ἐννοιολόγησιν ἐνὸς γεγονότος.

Ἡ ἀντικειμενικότητα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, συνδέεται μὲ τὴν ἐξάλειψη ἢ τὸν περιορισμὸ τῶν ἀξιῶν στὸ μέτρο ποὺ οἱ ἀξίες αὐτὲς εἶναι καθαρὰ ὑποκειμενικὲς. Οἱ ὑποκειμενικὲς ἀξίες τοῦ ἐρευνητῆ πρέπει —κατὰ τοῦτο— νὰ ἀπαλειφθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ἢ νὰ τοὺς δοθεῖ ἀντικειμενικὴ θεμελίωσις, ποὺ εἶναι καὶ τὸ σημαντικότερο. Ὁ Μάϊδραλ ἐν τούτοις ἐπισημαίνει τὴν ἀδυναμία ἀπαλείψεως τῶν ἀξιῶν καὶ προτείνει —ὡς ἀντίπαλο μέτρο— τὴν ἐκ τῶν προτέρων σαφὴ καὶ συγκεκριμένη διατύπωσή τους ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές. Κατὰ συνέπεια τὸ μεθοδολογικὸ πλεόν πρόβλημα δὲν εἶναι ἐὰν ἐμπεριέχονται ἢ ὅχι ἀξίες στὴν ἔρευνα, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρικὴ τους θεμελίωσις. Οἱ ἀξιολογικὲς προτάσεις εἶναι προτάσεις γιὰ γεγονότα ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ψευδῆ ἢ ἀληθῆ. Ἡ σύγχυσις σχετικὰ μὲ τὸ κύρος τῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ προτάσεις αὐτὲς διαθέτουν ἓνα κανονιστικὸ χαρακτήρα σὲ ἀντίθεση πρὸς τὶς προτάσεις γεγονότων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐνῶ οἱ ὑποθετικὲς προστακτικὲς ἐμπεριέχουν πίστεις γιὰ τὰ μέσα, πρόσφορα καθὼς εἶναι γιὰ νὰ διακονήσουν ἓνα σκοπὸ (σὲ ἀντίθεση πρὸς τὶς κατηγορικὲς προστακτικὲς ποὺ ἀναφέρονται σὲ διαθέσεις καὶ ὅπου δὲν ἰσχύει ἡ διχοτόμησις τῶν προτάσεων σὲ ψευ-

5. G. MYDRAL, "Methodological Note on Facts and Valuations in social science" in his *An American Dilemma*, vol. II, New York, Harper Torchbook, 1944, pp. 102, 1027-1064.

δεῖς ἢ ἀληθεῖς), ἡ ὑπόθεση ὅτι κάθε ἀξιολογικὴ κρίση βασίζεται σ' ἓνα ἀπόλυτο τέλος ποὺ ἄνευ ὅρων ἐπιδιώκεται, ἐπισημαίνει καὶ τὴν βασικὴ πλάνη στὴν διχοτόμηση ἀξίας-γεγονότων.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ Μάξ Βέμπερ ὅτι ἡ ἐμπειρικὴ ἀνάλυση ἔσχατα θὰ ἀποφασίσει ἂν κάποιο μέσο εἶναι ἐπαρκὲς γιὰ τὴν ἐπίτευξη κάποιου ἀπόλυτου σκοποῦ, φαίνεται ν' ἀγνοεῖ τὸν πλαισιακὸ χαρακτήρα τῶν κρίσεων, ὅτι δηλαδή σὲ κάθε πλαίσιο δράσεως ὑπάρχει κάτι ποὺ δὲν εἶναι προβληματικό, ἔστω κι ἂν δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητα δεδομένο. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐπιτρέπεις ἢ ἀναγνωρίζεις ἓνα ρόλο στὶς ἀξίες δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ καθιστᾷ ψευδεῖς τὶς σχετικὲς προτάσεις ἢ τὶς ἀξίες παράγωγες πλανῶν, ἀλλὰ οἱ προτάσεις αὐτὲς εἶναι ψευδεῖς μόνον ὅταν τοὺς ἐπιτρέπεται ἓνας ρόλος ἀνεξέλεγκτος ἀπὸ τὴν ἐμπειρία⁶.

Κάθε ἀνθρώπινη δράση ἔχει τοὺς ὅρους καὶ τὶς συνέπειές της, ἄσχετα ἂν ὑπερβαίνουν τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο τελοῦνται. Στὸ μέτρο αὐτό, ἡ διατύπωση ἑνὸς ἀξιολογικοῦ προβλήματος ὡς διαφωνία μόνον μετὰ τὰ μέσα καὶ ὄχι μετὰ τὸν σκοπὸ ποὺ διακονεῖ ἡ δράση, συνιστᾷ πρόβλημα σημαντικὸ στὸν βαθμὸ ποὺ στὸ συνεχές, μέσον-σκοπός, τὰ μέσα τόσο μὲν καθορίζουν τοὺς σκοπούς, ὅσο καὶ καθορίζονται ἀπὸ τοὺς σκοπούς. Ἐπανερχόμενοι στὴν διάκριση προτάσεων γεγονότων καὶ ἀξιολογικῶν προτάσεων, μιὰ πρόταση γεγονότος ὑποστηρίζει κάτι γιὰ τὸ ἀντικείμενο ἢ τὰ ἀντικείμενα ποὺ σ' αὐτὰ ἀναφέρεται, καὶ ἀνάλογα μετὰ τὶς ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων, εἶναι εἴτε ψευδής, εἴτε ἀληθής, ἐνῶ ἡ ἀξιολογικὴ κρίση δὲν ἀποδίδει καμιὰ ιδιότητα στὸ ἀντικείμενο, στὴν πράξη ἢ στὴν κατάσταση αὐτὴ μετὰ τὴν ἴδια περιγραφικὴ ἔννοια τῆς προτάσεως γεγονότων. Αὐτὸ ποὺ ἐκ πλάνης διατυπώνεται ὡς ιδιότητα τοῦ ἀντικειμένου εἶναι ὅτι τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ προκαλεῖ στὸν κρίνοντα μιὰ ὀρισμένη διάθεση ἢ μιὰ κατάσταση πνεύματος.

Ἐνῶ οἱ κρίσεις ἀξίας δὲν ἀποτελοῦν προτάσεις γεγονότων, ἐν τούτοις εἶναι πρόταση γεγονότος ὅτι ὀρισμένο ἄτομο προβαίνει σὲ μιὰ κρίση ἀξίας ἢ ἀκόμη ἀποτελεῖ γεγονὸς ὅτι τὸ ἄτομο αὐτὸ ἔχει κάποιο ἀξιολογικὸ εἶδος ἐμπειρίας. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες δὲν εἶναι ἀξιολογικὰ ἐλεύθερες ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν παραδοχὴ ὅτι ὑπάρχει μιὰ σχετικὰ σαφὴς διάκριση μεταξὺ κρίσεων ἀξίας καὶ κρίσεως γεγονότων, διάκριση ποὺ στὴν πραγματικότητα τῆς κοινωνικῆς ἐμπειρίας εἶναι συχνὰ ἀνεπίτευκτη καθὼς τὰ συστήματα ἀξιῶν εἰσβάλλουν ἀποφασιστικὰ στὴν διαμόρφωση τῶν προτάσεων γεγονότων. Στὸν βαθμὸ ποὺ ἐμφιλόχωρεῖ στὴν πρόταση γεγονότων ἀξιολογικὴ πλάνη, ἓνα ἀπὸ τὰ συνιστώμενα μέτρα εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ

6. Ernest NAGEL, "The Value oriented bias of social Inquiry" in *May Brodbeck*, Brodbeck (ed.), *op. cit.*, pp. 98-113.

ἴδιου τοῦ ἐρευνητῆ ἀπὸ τὴν πρόφαση ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἐλεύθερος ἀξιολογικῶν κρίσεων, καὶ ἀντίθετα, καλεῖται ὁ ἴδιος νὰ διατυπώσῃ τις ἀξιολογικὲς παραδοχές τοῦ σαφέστατα καὶ μὲ πληρότητα πρὶν τὴν ἔναρξιν τῆς ἔρευνας. Ἀνεξάρτητα ἂν ὁ ἐρευνητὴς συμφωνεῖ ἢ ὄχι μ' ἓνα ἀξιολογικὸ ἰδεῶδες, ὁ τρόπος πραγματώσεως τοῦ ἰδεώδους αὐτοῦ, δὲν ἀποτελεῖ ἐρώτημα ἀξίας, ἀλλὰ πρόταση γεγονότος σχετικὰ μὲ τὴν ἐπάρκεια τῶν προτεινομένων μέτρων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ταγμένου σκοποῦ. Ὡστόσο δραπετεύουν ἀπὸ τὴν συνείδησίν μας πολλὰ ἀπὸ τις παραδοχές ποὺ ὑπαισέρχονται στὴν ἀνάλυσιν, παρὰ τὴν διάθεσίν μας γιὰ τὴν σαφὴ διατύπωσίν τους. Μία ἀπὸ τις ἀποδείξεις γιὰ ἔγκυρη γνώση εἶναι ἡ προοδευτικὴ ἐλάττωσις τῶν συνεπειῶν τῶν πλανῶν καὶ ἡ διατήρησις μόνον τῶν πορισμάτων ἐκείνων ποὺ γίνονται ἀποδεκτὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τις ἀξιολογικὲς ἢ τις δογματικὲς δεσμεύσεις της. Κατὰ συνέπειαν, τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἔγκυρη γνώση τῶν ἀνθρωπίνων ὑποθέσεων εἶναι ἀνέφικτη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ κοινωνικὴ ἔρευνα εἶναι προσανατολισμένη ἢ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἀξίες, δὲν εἶναι ὀρθόν⁷.

Στὸν βαθμὸ ποὺ ἡ σχέση, μέσων-σκοπῶν, μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς καμιά δεσμεύσις στοὺς σκοποὺς αὐτοὺς, τὰ πορίσματα τῆς κοινωνικῆς ἔρευνας γιὰ τις σχέσεις αὐτὲς εἶναι ἀντικειμενικὲς προτάσεις, ποὺ προβαίνουν σὲ ὑποθετικὲς καὶ ὄχι σὲ κατηγορηματικὲς διαπιστώσεις περὶ ἀξιών. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ παραδοχὴ ὅτι οἱ ἄνθρωποι προσδίδουν σημασίαν μόνον στοὺς σκοποὺς ποὺ ἐπιδιώκουν καὶ ὄχι στὰ μέσα ποὺ ἐπιλέγουν πρὸς πραγμάτωσίν τους. Ὁ χαρακτήρας τῶν χρησιμοποιούμενων μέτρων ὡς πρόσφορων γιὰ τὴν ἐπίτευξιν κάποιου σκοποῦ, εἰναι νὰ ἐπηρεάζει τὴν συνολικὴ ἔκβασις, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἐπιλογὴ μεταξὺ διαζευτικῶν μέσων γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ταγμένου σκοποῦ εἶναι συνάρτησις ἀξιολογικῶν κρίσεων. Ἀκόμα καὶ ἂν οἱ δεσμεύσεις σὲ εἰδικὲς ἀξιολογήσεις φαίνονται καθαρὰ ὡς προτάσεις γεγονότων στὴν σχέση μέσων-σκοπῶν, δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ὁ χαρακτήρας τους. Ὁ ἐρευνητὴς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων εἶναι δυνατόν νὰ διαπράξῃ δύο εἰδῶν σφάλματα: εἴτε ν' ἀπορρίψει τὴν ὑπόθεσιν μολονότι αὐτὴ εἶναι ἀληθής, εἴτε ν' ἀποδεχθεῖ τὴν ὑπόθεσιν μολονότι αὐτὴ εἶναι ἐσφαλμένη. Ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει μαθηματικὴ μέθοδος ἀποφυγῆς τῆς πλάνης αὐτῆς καὶ ἀφοῦ καὶ οἱ δύο τύποι πλάνης εἶναι μεταξύ τους ἀνεξάρτητοι, ὁ ἐρευνητὴς πρέπει νὰ συγκρίνει τὴν σχετικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τῶν δύο αὐτῶν τύπων πλάνης καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸν κίνδυνον διαπράξεως τῆς πλάνης ἐκείνης ποὺ εἶναι σημαντικότερη γι' αὐτόν.

Ἡ στατιστικὴ θεωρία φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει τὴν θέσιν ὅτι οἱ ἐκτιμή-

7. Gustave BERGMANN, Ideology in May Brodbeck (ed.) *op. cit.*, pp. 123-138.

σεις αξίας υπεισέρχονται αποφασιστικά στους αποδεκτικούς κανόνες των στατιστικών υποθέσεων. Από την άποψη αυτή ή διάκριση μεταξύ φυσικών και κοινωνικών επιστημών μπορεί να κερδίσει κάποια αληθοφάνεια ως προς την φύση του φαινομένου των· στις στατιστικές εκτιμήσεις δεν επιβεβαιώνεται ή διαφορά αυτή, καθώς ή πιθανότητα διαπράξεως της μιάς ή της άλλης πλάνης είναι και στα δύο είδη των επιστημών εξ ίσου δυνατή. Μία άλλη επίσης ομοιότητα μεταξύ των δύο αυτών επιστημονικών κλάδων είναι ότι και στην περίπτωση της φυσικής επιστήμης ο έρευνητής επιλέγει το πρόβλημα προς επίλυση σε συνάρτηση με τα ενδιαφέροντά του.

Με άλλα λόγια, το γεγονός επιλογής προβλημάτων σε συνάρτηση προς το ενδιαφέρον του έρευνητή δεν παρουσιάζει εμπόδια στην επιτυχή επιδίωξη της αντικειμενικώς ελεγχόμενης έρευνας ούτε για τις φυσικές επιστήμες ούτε και για τις επιστήμες των κοινωνικών φαινομένων. Σε καμιά περίπτωση δεν έρευνάται κάθε τί, αλλά μόνο ένα μικρό τμήμα της συγκεκριμένης φυσικής ή κοινωνικής πραγματικότητας που θεωρείται σημαντικό. Ίδιαίτερα για τις κοινωνικές επιστήμες, ή σπουδαιότητα του προβλήματος είναι συναφής προς όρισμένες αξιολογικές ιδέες, ενώ ή έρευνα προϋποθέτει τον έμπλεω νοήματος χαρακτήρα των συγκεκριμένων εμπειρικών δεδομένων για να τα καταστήσει αντικείμενα έρεύνης.

Το πρόβλημα με το σύστημα αξιών ως καθοδηγητικό στοιχείο πλανών στις κοινωνικές επιστήμες τίθεται σε δύο επίπεδα: (α) ο ίδιος ο κοινωνικός επιστήμων επηρεάζεται από τις εκτιμήσεις του για το όρθο και το έσφαλμένο ή από την αντίληψή του γι' αυτό που συνιστά μιαν ικανοποιητική κοινωνική συμπεριφορά και τα κριτήριά του για προσωπική και κοινωνική δικαιοσύνη, και (β) πολλές κοινωνιολογικές αναλύσεις αποτελούν φαινομενικά μεταμφιεσμένες συστάσεις κοινωνικής πολιτικής από την άδηλη έφεση ενός ήθικου μεταρρυθμιστικού ζήλου⁸. Οί επιστήμες των κοινωνικών φαινομένων επιδιώκουν να οργανώσουν τα γεγονότα με νόμους, θεωρίες και υποθέσεις που είναι της ίδιας λογικής φύσεως μ' εκείνα των φυσικών επιστημών. Διαφορίζονται όμως από τις φυσικές επιστήμες, στο μέτρο που οί κοινωνικές επιστήμες ενδιαφέρονται για τα κίνητρα των ανθρώπων, τις αξίες και τα ιδεώδη, θεσμικά, ιστορικά ή ψυχολογικά γεγονότα, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οί κοινωνικοί επιστήμονες διατυπώνουν αξιολογικές κρίσεις, ούτε και ότι ή αλήθεια των έργων τους είναι κατ' αρχήν συνάρτηση αξιολογικών κρίσεων.

Ο Μπέργκμαν υποστηρίζει την άποψη⁹ ότι υπάρχουν τέσσερις ομάδες

8. E. NAGEL, *ibid.*

9. G. BERGMANN, *ibid.*

αίτιωδῶν συντελεστῶν ποὺ πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐκπροσωπηθοῦν σ' ὅλες τὶς ἐπιστῆμες τῶν κοινωνικῶν φαινομένων: (α) οἱ ὅροι πλαισίου, (β) οἱ ἀτομικὲς ἀνάγκες, (γ) ἡ γνώση, καὶ τέλος (δ) οἱ ἀτομικὲς διαφορὲς. Ὑπάρχουν σημαντικὲς διαφορὲς στὴν συμπεριφορὰ ἀτόμων ποὺ δροῦν κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες περιστάσεις ἔστω κι ἂν μοιάζουν ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις, ἐφ' ὅσον ὁ ἕνας γνωρίζει τὶς ἀξίες του καὶ ὁ ἄλλος δρᾷ μὲ διαφορετικὰ κίνητρα. Ἡ ἀξιολογικὴ κρίση ἀποτελεῖ κίνητρο παντοδύναμο, μιὰ δύναμη ποὺ αὐξάνεται σημαντικά, σὲ ἐκείνους ποὺ τὴν ὑποστηρίζουν μὲ τὴν λογικὴ τῆς σημασίας, ὄχι ὡς κρίση ἀξίας, ἀλλὰ ὡς μεταμφιεσμένη πρόταση γεγονότων.

Ὁ Ροῦντνερ, ἐπανερχόμενος στὸ θέμα τῆς διαφορετικῆς μεθοδολογίας τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν¹⁰, ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι, «ὄχι μόνο ἀντικείμενα καὶ πράξεις ποὺ ἔχουν ἀξία ἢ σημασία ἐμπίπτουν στὰ ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἀλλὰ καὶ οἱ πράξεις ἀξιολογήσεως (ἀνεξάρτητα ἂν οἱ πράξεις αὐτὲς ἔχουν ἀξία) εἶναι προσιτὰ ἀντικείμενα διερευνήσεως ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐπιστήμη. Τὸ θέμα ποὺ προκύπτει εἶναι, ἂν τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἐκβιάζουν μιὰ ἰδιαίτερη μεθοδολογία γιὰ τὴν μελέτη τους. Ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ ὑπόθεση, ὅτι τὸ «Χ» ἀξιολογεῖται ἢ θεωρεῖται ὅτι εἶναι σημαντικότερο ἀπὸ τὸν «Υ» εἶναι λογικὰ προσιτὴ στὴν ἐπικύρωση τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου».

Εἶναι κρίσιμο νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἀποτελεῖ θέμα τῆς διαδικασίας τῆς ἐπικυρώσεως καὶ ὄχι ἐκείνης τῆς ἀνακαλύψεως· εἶναι ἐρώτημα μεθόδου ἢ λογικῆς ἢ τοῦ σκεπτικοῦ τῆς ἐπικυρώσεως, κι ὄχι τῆς τεχνικῆς τῆς ἔρευνας. Ἡ βεμπεριανὴ θέση δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀπλὴ τεχνικὴ, διότι θὰ ὀδηγοῦσε στὸ συμπέρασμα ὅτι διαφορετικὲς τεχνικὲς πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται σὲ διάφορες ἐπιστῆμες. Ἀπὸ τὴν μεθοδολογικὴ ἄποψη, τὸ ἐπιχείρημα ποὺ προσπαθεῖ νὰ δείξει ὅτι ὑποθέσεις ὅπως (α) δὲν ὑπόκεινται σὲ ἐπιστημονικὴ μέθοδο ἐπικυρώσεως δὲν εἶναι ὀρθό. Γενικὰ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτὰ εἶναι δύο εἰδῶν: (α) Φαινόμενα ἀξίας ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐρευνητὴ νὰ κάνει ἀξιολογικὲς κρίσεις γιὰ τὴν ἐπικύρωση ὑποθέσεων σχετικὰ μὲ τὴν συνδρομὴ κάποιου χαρακτηριστικοῦ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν. Διότι γιὰ νὰ καθορίσουμε ὅτι τὸ Χ θεωρεῖται σημαντικό γιὰ τὸν Υ ἢ ὅτι ὁ Υ θεωρεῖ σημαντικό τὸ Χ, πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀξιολογικῶς σχετικὰ χαρακτηριστικά, γιὰ νὰ θέσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὴν θέση τοῦ ἀξιολογοῦντος ὑποκειμένου. Διαφορετικὰ τὸ ἐπιχείρημα φαίνεται νὰ ἀξιῶνει ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ποῦμε ὅτι τὸ Χ ἀξιολογεῖται ἢ μὲ ποιοδὲς τρόπο. (β) Δὲν ὑπάρχει παρατηρήσιμη ἢ ἐμπειρικὰ ἐλεγχόμενη συμ-

10. Richard S. RUDNER, *Philosophy of Social Sciences*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc., 1966, pp. 68-83.

περιφορά, πού ή συνδρομή της νά είναι αναγκαία καί επαρκής γιά τήν εφαρμογή επικυρωτικῶν διαβεβαιώσεων. Ἄρα εἶναι ἀδύνατο νά χρησιμοποιοῦμε τὰ σταθερά επικυρωτικά μέτρα τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου γιά τόν ἔλεγχο ὑποθέσεων περὶ ἀξιολογήσεων· μέ ἄλλα λόγια οἱ ἀξιολογικοὶ ἰσχυρισμοὶ τῶν κοινωνικῶν ὑποθέσεων, δέν μποροῦν νά ὀρισθοῦν ἀπὸ κάποιο σύστημα, παρατηρήσεων-βεβαιώσεων, οὔτε καί ἐνδοσκοπικά.

Ὅμως ἡ ἐπίλυση τῶν προβλημάτων αὐτῶν δέν ἀρκεῖ γιά νά ἀπορρίψουμε καί τὰ δύο ἀνωτέρω ἐπιχειρήματα, καθὼς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπικύρωση τοῦ τύπου τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν δέν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τήν συνωνυμία τῶν ἀξιολογικῶν βεβαιώσεων μέ ὁποιοδήποτε σύστημα παρατηρήσιμων συμβάντων. Αὐτὸ πού ἀπαιτεῖται γιά τήν ἐπιστημονικὴ ἐπικύρωση τῆς ὑποθέσεως εἶναι ὅτι κάποια παρατηρήσιμη κατάσταση γεγονότων εἶναι πιθανὸν συνακόλουθο τοῦ ἀξιολογικοῦ φαινομένου καί ὅχι ὅτι κάθε παρατηρήσιμη κατάσταση γεγονότων εἶναι ἀναγκαῖος καί ἐπαρκὴς ὁρος του.

Ἀσφαλῶς λαμβάνοντας τὸ παρατηρήσιμο ἐπακόλουθο —ἢ τήν ἀπουσία του— ἀπλῶς ὡς ἀπόδειξη σχετικὴ μέ τήν ὑπόθεση, δέν μποροῦμε νά γνωρίζουμε ποτὲ μέ βεβαιότητα ἀν ἡ ὑπόθεση εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής. Ὅμως βεβαιότητα δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει στ' ἀποτελέσματα καμιάς ἐμπειρικῆς ἔρευνας. Γιά τὸν λόγο αὐτὸ ἡ θέση μας νά δεχθοῦμε ἢ ν' ἀπορρίψουμε μιὰ ἀξιολογικὴ ὑπόθεση ἐν ἀπουσίᾳ ἀπολύτως συμπερασματικῆς ἀποδείξεως ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν ἴδιο τὸν ὅρο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Δέν χρειάζεται οὔτε νά δεχθοῦμε τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα ὅτι σταθερὲς ἀξιολογικὲς διαδικασίες εἶναι ἀνεφάρμοστες σὲ φαινόμενα ἀξίας οὔτε τὸ ἰσχυρότερο πρῶτο ἐπιχείρημα ὅτι κάποια ὑποκατάστατη μέθοδος εἶναι ἀναπόφευκτη γιά τήν ἐπικύρωσή τους. Ὁ Ρούντνερ φαίνεται νά συμπεραίνει ὅτι τὰ ἔμπλεα νοήματος φαινόμενα, ἀξιῶνουν μιὰ μέθοδο στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, διαφορετικὴ ἀπὸ τίς ἄλλες.

Ὁ Νάγκελ¹¹ ὀρθῶς ἀπορρίπτει τὴν ἰδεαλιστικὴ ἀξίωση ὅτι γιά τήν ἐρμηνεία μιᾶς πράξεως θὰ πρέπει κανεὶς νά ἐκτιμᾷ τὴν πράξη, ὑποστηρίζοντας τὴν ἐνότητα τῶν ἐπιστημῶν καί τὸν ἀποκλεισμό τῶν ἀξιῶν. Ὑπάρχει ὅμως μιὰ διαζευκτικὴ ἄμυνα γιά τὴν ἐνότητα τῶν ἐπιστημῶν, πού ἀντίθετα, περιλαμβάνει καί δέν ἀποκλείει τίς ἀξίες. Τὸ μέγεθος τῶν ἀποδείξεων γιά τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ἐρμηνευτικῆς ὑποθέσεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ ποικίλους λόγους. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀποδοχὴ πιθανολογικῶν ὑποθέσεων ἐκβιάζει ἐκτιμήσεις σύμφωνα μέ πραγματιστικὰ κριτήρια, γεγονὸς πού ἀπορρίπτει τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἐλεύθερης ἀξιολογικῆς κρίσεως προτάσεως. Σκοπὸς τῶν

11. Ernest NAGEL, *The Structure of Science*, New York, Harcourt and Brace, 1961, pp. 485-503.

διαφόρων ἐπιστημῶν, ὅπως τῆς ἱστορίας, τοῦ Δικαίου, κ.λπ. δὲν εἶναι μόνο ἡ ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς αὐτὸς τροποποιεῖται ἀπὸ ἄλλους σκοποὺς καὶ κριτήρια. Ἡ θέση γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ οὐδετερότητα, ἀξιῶναι ὅπως τὸ ἀξιολογικὸ σχῆμα διαζευχθεῖ λογικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ κριτήρια τοῦ ἐξηγηματικοῦ κύρου καὶ τῆς εὐλογῆς πίστεως· ἀπαιτεῖ ἀκόμη ὅπως ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι ἀντικειμενική, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ ἐπιστήμων παραμένει ἀξιολογικὰ οὐδέτερος, ὅταν ἐκτιμᾷ τὴν λογικὴ ὀρθότητα τῶν ἐρμηνειῶν του, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι θὰ ἔχομε τὸ ἴδιο συμπέρασμα γιὰ ὅλους τοὺς ἐρευνητές. Δηλαδή ὁ ἐπιστήμων δὲν πρέπει νὰ κάνει ἀξιολογικὲς κρίσεις στὸ πλαίσιο τῆς δικαιολογίας τῆς ἔρευνάς του.

Ὑπάρχουν τρεῖς εἰδικότερες μορφές σύμφωνα μὲ τὸν Λήτς¹² τοῦ ἐπιχειρήματος τῆς ἀξιολογικῆς οὐδετερότητας: (α) Ὁ ἐπιστήμων δὲν πρέπει νὰ ἀναζητᾷ σκοποὺς, οὔτε τὴν ἀλήθεια. Ἀφοῦ οὔτε δέχεται οὔτε ἀπορρίπτει ὑποθέσεις, δὲν χρειάζεται ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἀμφιβολία ἀπὸ τὴν ἀληθὴ πίστη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποδίδει βαθμοὺς ἐπιβεβαιώσεως ἢ διατυπώνει πιθανολογικὲς ὑποθέσεις, ὥστε ἄλλοι ν' ἀποφασίσουν γιὰ τὴν ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος τῶν κρίσεών του. (β) Ὁ ἐρευνητὴς ἐμποδίζεται μόνον νὰ κάνει ἀξιολογικὲς κρίσεις πέραν ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ὑποθέσεων ὡς πρὸς τὴν πιθανότητά τους νὰ εἶναι ὀρθές. (γ) Ὁ ἐρευνητὴς ἐπιβάλλεται μόνο νὰ κάνει ἀξιολογικὲς κρίσεις ἰδιαίτερης μορφῆς βασιζόμενες στὴν σοβαρότητα τῶν συνεπειῶν τους, ὅταν πράξει μὲ βάση τις ἀποδεχθεῖσες ὑποθέσεις. Δύο ἐρευνητὲς μὲ τις ἴδιες ἀποδείξεις, ποὺ κάνουν τις ἴδιες πιθανολογικὲς ἐκτιμήσεις, μποροῦν λογικὰ νὰ διαφωνοῦν γιὰ τὸ ἀποδεκτὸ μιᾶς ἐρμηνευτικῆς ὑποθέσεως, ἂν ἀποδίδουν διάφορες ἀξίες στὴν σοβαρότητα ἐνὸς πιθανοῦ λάθους. Τὸ πρόβλημα τῆς λογικῆς ἀποφάσεως ἀποτελεῖ ἓνα δίλημμα ἐν ὅψει ἀβεβαιότητος, ποὺ δὲν προτείνει τὴν δομικὴ ὁμοιότητα, ἀλλὰ ἓνα μερικὸ ἀναγωγισμὸ ἢ μιὰ σχέση ἐξαρτήσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰδῶν προβλημάτων.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ρούντνερ¹³ ἔχει ὡς ἑξῆς:

- 1.- Ὁ ἐπιστήμων ὡς ἐπιστήμων δέχεται ἢ ἀπορρίπτει ὑποθέσεις.
- 2.- Καμιὰ ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση δὲν ἐπαληθεύεται πλήρως.
- 3.- Ἄρα ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ ἀποφασίσει, ὅτι οἱ ἀποδείξεις εἶναι ἐπαρκῶς ἰσχυρές ἢ ὅτι ἡ πιθανότητα ἐπαρκεῖ γιὰ νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ὑποθέσεως.

12. James LEACH, "Explanation and Value Neutrality" in *British Journal of Philosophy of Science*, 19, 1968, pp. 93-108.

13. R.S. RUDNER, "The Scientist qua Scientist Makes Value Judgements" in *Philosophy of Science*, 20, 1953, p. 2.

4.- Ἡ ἀπόφαση σχετικά με τὴν θεώρηση τῶν ἀποδείξεων καὶ σεβόμενη πόσο πειστικὸ εἶναι τὸ «πειστικὸ ἄρκετά», ἀποτελεῖ συνάρτηση, με τὴν τυπικὴ ἠθικὴ ἔννοια, τοῦ λάθους ἀποδοχῆς ἢ ἀπορρίψεως ὑποθέσεως.

5.- Ἄρα ὁ ἐπιστήμων ὡς ἐπιστήμων κάνει ἀξιολογικὲς κρίσεις.

Ὁ Χέμπελ¹⁴ ἀντίθετα ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ ἐπιστήμων κάνει κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ προσδίδει βαθμοὺς ἐπιβεβαιώσεως. Ὁ Χέμπελ στὴν προσπάθειά του νὰ περιορίσει τὴν ἀσυνέπεια τοῦ ἀπαγωγικοῦ συμπερασματοσμοῦ, ἀναγνωρίζει τὴν ἀνεπάρκεια τῶν πρώτων του προϋποθέσεων γιὰ τὴν ἀπαγωγικὴ συστηματοποίηση, ὡς ἐπαρκεῖς ὅρους λογικὰ ἀποδεκτῶν ὑποθέσεων, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἀρχὴ τῆς συνολικῆς ἀποφάσεως. Ὁ κοινωνικὸς ἐπιστήμων πρέπει νὰ κάνει ἀποφάσεις, διότι οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν συνάρτηση τῆς σοβαρότητας τῆς πλάνης σὲ σχέση με πραγματικοὺς σκοποὺς.

Ὁ Λέβυ¹⁵ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι, ἡ ἀποδοχὴ μιᾶς ὑποθέσεως H ὡς ἀληθοῦς (ἢ βεβαιότητα ὅτι ἡ H εἶναι ἀληθής) ἰσοδυναμεῖ με τὴν ἐπιλογὴ νὰ δράς με βάση τὴν H σχετικά με κάποιο εἰδικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, ἐνῶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιβεβαιώσεως τῆς ὑποθέσεως H δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ νὰ δράς με βάση τὸ H σχετικά με τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ P ποὺ εἶναι συνάρτηση τῆς σοβαρότητας τῆς πλάνης σχετικά με τὸ P , προκαλούμενης ἀπὸ τὴν δράση ἐκείνη ποὺ εἶναι συνάρτηση τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐσφαλμένης ὑποθέσεως. Ὁ Λέβυ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι τὸ ἐπιθυμητὸ συμπέρασμα προϋποθέτει τὴν βεβαιότητα ἀποδοχῆς τῆς προτάσεως H ὡς ἀληθοῦς καὶ ταυτίζεται με τὴν δράση ποὺ ἐπιχειρεῖται με βάση τὸ H σχετικά με τὸ πρακτικὸ ἀντικείμενο. Ἡ μόνη προϋπόθεση εἶναι ὅτι ἡ πεποίθηση αὐτὴ πρέπει νὰ συνδέεται με τὴν πράξη, ὥστε οἱ πεποιθήσεις νὰ μποροῦν μερικὰ νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπὸ πρακτικὲς ἐκτιμήσεις δράσεως, καὶ ὅτι διάφορα λάθη στὴν πράξη λαμβάνονται ὑπ' ὄψη με διάφορους βαθμοὺς σοβαρότητας. Με ἄλλα λόγια τὸ πρόβλημα καθιερώσεως κανόνων ἀποδοχῆς ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων ἐρμηνείας, ποὺ γίνονται ἀποδεκτὲς καὶ προσθέτουν νέα στοιχεῖα στὸ σῶμα τῆς γνώσεως, μετατρέπεται στὸ εἶδος τῶν ἀξιῶν ποὺ ἀντιπροσωπεύουν οἱ ὠφελιμότητες τῶν ἀποτελεσμάτων ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τους. Ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψη του, στὴν ἀποδοχὴ ἢ στὴν ἀπόρριψη ὑποθέσεων, ὄχι μόνο ἐπιστημολογικὰ κριτήρια, ἀλλὰ καὶ πραγματικὲς ὠφελιμότητες. Ἡ ἀπόφαση ἀπο-

14. C. HEMPEL, "Review of Churchmann's Theory of Experimental Inference" in *Journal of Philosophy*, 46, 1949.

15. I. LEVI, "Must the Scientist Make Value Judgements" in *Journal of Philosophy*, 67, 1961; IDEM, "On the Seriousness of Mistakes", *Philosophy of Science*, 29, 1962, p. 50.

δοχής ή απορρίψεως υποθέσεως, εν μέρει, σχετίζεται με την πράξη και είναι εν μέρει μια απόφαση αποδοχής διαζευκτικών συνεπειών δράσεως.

‘Ο Λήτς¹⁶ ανασκευάζει τὸ προηγούμενο σχῆμα τοῦ Ροῦντνερ ὡς ἑξῆς:

- 1.- ‘Ο ἐπιστήμων δέχεται ἢ ἀπορρίπτει ὑποθέσεις.
- 2.- Καμιά ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση δὲν ἐπαληθεύεται πλήρως, ἀλλὰ ὑπόκειται σὲ τροποποίηση.
- 3.- ‘Αρα ὁ ἐπιστήμων πρέπει ν’ ἀποφασίσει ἂν οἱ ἀποδείξεις εἶναι ἐπαρκεῖς ἀρκετά, ὥστε νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν ἀποδοχὴ τῆς ὑποθέσεως.
- 4.- ‘Η ἐπιλογὴ ἀποδοχῆς μιᾶς ὑποθέσεως *H* ὡς ἀληθοῦς (ἢ ἡ βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀληθής) ἐμπεριέχει ὡς ἀναγκαῖο ὄρο τὴν διάθεση νὰ πράττεις με βάση τὴν *H* σχετικὰ με κάποιο σκοπὸ *P*.
- 5.- ‘Η διάθεση νὰ πράττεις με βάση τὸ *H* γιὰ κάποιο σκοπὸ *P* ἐμπεριέχει ὡς ἀναγκαῖον ὄρο τὴν δρᾶση με βάση τὸ *H* στὶς κατάλληλες περιστάσεις *Π*.
- 6.- ‘Ο βαθμὸς ἐπιβεβαιώσεως ὅτι μιὰ ὑπόθεση *H* πρέπει νὰ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ νὰ δρᾷς με βάση τὸ *H* γιὰ κάποιο *P*, ἀποτελεῖ συνάρτηση τῆς σοβαρότητας πλάνης σχετικὰ με *P*, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν θεμελίωση τῆς πράξεως στὴν ἐσφαλμένη ὑπόθεση.
- 7.- ‘Αρα ἡ ἀπόφαση σχετικὰ με τὴν ἀποδοχὴ καὶ σχετικὰ με τὸ πόσο ἰσχυρὸ εἶναι τὸ κύρος τους, γιὰ νὰ δεχθοῦμε λογικὰ μιὰν ὑπόθεση, ἀποτελεῖ συνάρτηση τῆς σπουδαιότητος ἢ τῆς σοβαρότητας, με τὴν τυπικὴ ἠθικὴ ἔννοια, διαπράξεως σφαλμάτων δεχόμενοι ἢ ἀπορρίπτοντας τὴν ὑπόθεση.
- 8.- ‘Αρα ὁ ἐπιστήμων κάνει πραγματικὰς κρίσεις ἀξίας.

‘Ο Νάγκελ¹⁷ δέχεται ὅτι οἱ διαζευκτικὲς ἀποφάσεις μεταξὺ στατιστικῶν ὑποθέσεων πρέπει ἀδιακύμαντα νὰ ὀδηγοῦν σὲ διαζευκτικὲς πράξεις, ἄμεσων πρακτικῶν συνεπειῶν ὅπου τίθενται οἱ διάφορες εἰδικὲς ἀξίες. Με ἄλλα λόγια, οἱ βαθμοὶ τῶν πρακτικῶν συνεπειῶν καὶ τῶν σχετικῶν πραγματικῶν ὠφελιμοτήτων σ’ ἓνα σύστημα ὑποθέσεων συνδεόμενο με ἄμεσες πρακτικὲς συνέπειες, εἶναι καθοριστικὸ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν ἀπόρριψή τους. ‘Ακόμη κι’ ἂν ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου ἡ ἐπιλογὴ μιᾶς πολιτικῆς, ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ ἢ τὴν ἀπόρριψη ὑποθέσεων, δὲν ἐξαρτᾶται εὐθέως ἀπὸ ἄμεσες πρακτικὲς συνέπειες, οἱ δαπάνες ἢ οἱ πραγματικὲς ὠφελιμότητες ἐνδέχεται νὰ σχετίζονται κατὰ περισσότερο ἔμμεσο τρόπο. ‘Ετσι σύμφωνα με τὸν Λέβυ ἐκθρονίζεται ἡ παραδοσιακὴ θέση γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ οὐδετερότητα τῶν ἐπιστημονικῶν προτάσεων.

Σ’ ἓνα ἄλλο ἐπίπεδο ἀναλύσεως, ἡ θέση γιὰ τὴν ἀξιολογικὴ οὐδετερό-

16. J. LEACH, *Explanation and Value Neutrality*, op. cit., p. 106.

17. E. NAGEL, *The Structure of Science*, op. cit., p. 499.

τητα τῶν ἐπιστημονικῶν προτάσεων πλήττεται ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο ἐκεῖνο κλάδο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἀποκαλεῖται *κοινωνιολογία τῆς γνώσεως*. Ἡ ἔννοια τῆς ἀντικειμενικότητας —μὴ παραδοχὴ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς— συνδέεται μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς ὑποκειμενικότητας, ὑποστηρίζεται, ὅτι ἀπορρέει ἀπὸ τὸν Ἑγελιανὸ ἰδεαλισμό. Ὁ ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ κάνει δύο σφάλματα: νὰ ἀπορρίψει τὴν ὑποθέση μολονότι εἶναι ἀληθὴς εἴτε νὰ δεχθεῖ τὴν ὑπόθεση μολονότι εἶναι ἐσφαλμένη. Ὁ ἐρευνητὴς —ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει μαθηματικὴ μέθοδος ἀποφυγῆς τῆς πλάνης καὶ ἀφοῦ οἱ δύο αὐτοὶ τύποι πλάνης εἶναι ἀνεξάρτητοι—πρέπει νὰ συγκρίνει τὴν σχετικὴ σπουδαιότητα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του τῶν δύο αὐτῶν τύπων σφάλματος, καὶ νὰ ἐκφράσει τὸν κίνδυνο διαπράξεως τῆς πλάνης, ποὺ εἶναι σημαντικότερη, κατ' αὐτόν. Ἡ στατιστικὴ θεωρία φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι ἐκτιμήσεις ἀξίας, εἰσέρχονται ἀποφασιστικὰ στοὺς ἀποδεικτικούς κανόνες τῶν στατιστικῶν ὑποθέσεων. Δὲν ὑπάρχει κατὰ συνέπεια διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν ἔγκυρη γνώση φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν τῆς δράσεως.

Ἡ *κοινωνιολογία τῆς γνώσεως* τοῦ Κάρλ Μανχάϊμ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι, ἀφοῦ οἱ κοινωνικοὶ θεσμοὶ καὶ τὰ προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ διαρκῶς μεταβάλλονται, ἡ πνευματικὴ δομὴ γιὰ τὴν κατανόησίν τους πρέπει νὰ μεταβάλλεται καὶ αὐτὴ, ἐνῶ καθε ἔννοια ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀναφέρεται σ' ἓνα ἰδιαίτερο στάδιο ἐξελίξεως. Οἱ ἔννοιες δὲν ἔχουν —ἄρα— ἄχρονο κύρος· δὲν ὑπάρχει ἀνάλυση κοινωνικοῦ φαινομένου ποὺ νὰ μὴν γίνεται ἀπὸ κάποια ἄποψη. Ἐνῶ σαφὴς διάκριση μπορεῖ νὰ γίνῃ στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες μεταξὺ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ κύρους τῶν γεγονότων, ἡ διάκριση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ στὴν κοινωνικὴ ἔρευνα. Ὁ ἱστορικὸς θετικισμός, ὑποστηρίζεται, μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν παγκόσμια ἐπάρκεια τῆς θέσεως, ὅτι ἡ γένεση μιᾶς προτάσεως εἶναι, κάτω ἀπὸ ὅλες τὶς περιστάσεις, ἄσχετη πρὸς τὴν ἀλήθειά της. Ὁ Μανχάϊμ¹⁸ δέχεται ὅτι ἡ ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ γένεση μιᾶς ιδέας, εἶναι ἄσχετη πρὸς τὸ κύρος της, ἐνῶ οἱ χρονικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὅροι τῆς γεννήσεώς της ἔχουν συνέπειες τόσο στὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ στὴν μορφή της. Κάθε ἐποχὴ, ὑποστηρίζει ὁ Μανχάϊμ, ἔχει τὴν θεμελιώδη ἄποψή της καὶ βλέπει τὸ ἴδιο ἀντικείμενο ἀπὸ τὴν προοπτικὴ της. Οἱ ἴδιες οἱ ἀρχές, ποὺ μὲ βάση αὐτὲς μπορεῖ νὰ ἐξετασθεῖ ἡ γνώση, ἐπηρρεάζονται κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ κατὰ τρόπο καθοριστικό.

Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει ἔγκυρη ἀπόδειξη, ὅτι οἱ ἀρχές ποὺ χρησιμο-

18. Karl MANNHEIM, "Ideology and the Sociology of Knowledge" in his *Ideology and Utopia*, New York, Harcourt and Brace, 1959; (ἐλληνικὴ μετάφραση: *Ἰδεολογία καὶ Οὐτοπία* ἀπὸ τὸν Μανώλη ΜΑΡΚΑΚΗ στὸ πιεστήριο).

ποιοῦνται στὴν κοινωνικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀπόδειξη πολιτιστικῶν προϊόντων, καθορίζονται κατ' ἀνάγκην ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ προοπτικὴ τοῦ ἐρευνητῆ. Ἀντίθετα τὰ γεγονότα, ποὺ ἀναφέρονται γιὰ τὴν ὑποστήριξη αὐτοῦ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, καθιερώνουν, στὴν καλύτερη περίπτωση, μόνο μιὰ ἐνδεχόμενη αἰτιώδη σχέση μεταξὺ τῶν ἀνθρώπινων δεσμεύσεων καὶ τοῦ κανόνα γιὰ τὸ γνωσιακὸ κύρος. Ὁ κοινωνικὸς ἐπιστήμων μπορεῖ ν' ἀποκαλύψει τὴν προοπτικὴ του καὶ νὰ διατυπώσῃ τὰ πορίσματά του σχετιστικά, δηλώνοντας ὅτι τὰ πορίσματά του συμμορφώνονται μὲ τοὺς κανόνες τοῦ κύρους στὴν προοπτικὴ του, ὅποτε τὰ πορίσματά του θὰ ἐπιτύχουν σχετικιστικὴ ἀντικειμενικότητα. Εἶναι ὅμως δύσκολο νὰ διαχωρίσουμε σὲ τί διαφέρει ἡ σχετικιστικὴ ἀντικειμενικότητα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικότητα. Οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ διατυπώνουν τὰ εὐρήματα τους ἀνάλογα μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν παραδοχὴ ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατο κατ' ἀρχὴν νὰ καθιερώσουν συμπέρασμα γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν πορισμάτων σὲ ἄλλους τομεῖς ἔρευνας.

Ὁ Μανχάϊμ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι αὐτοὶ ποὺ λειτουργοῦν μὲ διαφορὲς ἀσυνεπεῖς κοινωνικὲς προοπτικὲς μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ἀντικειμενικότητα, μὲ τὴν σχετικιστικὴ διατύπωση τῶν ἀσυμβίβαστων ἀποτελεσμάτων τους, ἢ ἐπινοώντας μιὰ φόρμουλα ποὺ θὰ μεταφράζει τὰ ἀποτελέσματα τῆς μιᾶς σ' ἐκεῖνα μιᾶς ἄλλης (ἐνὰ κοινὸ παρανομαστή γιὰ τὶς ποικίλες προοπτικὲς). Ἡ ἀναζήτησις τῆς φόρμουλας ἀποτελεῖ φάση στὴν ἔρευνα ἀμετάβλητων σχέσεων στὸ θέμα, ὥστε οἱ διατυπώσεις τῶν σχέσεων αὐτῶν νὰ εἶναι ἔγκυρες ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη προοπτικὴ ποὺ ἐπιλέγει κανεὶς ἀπὸ μιὰ σειρὰ προοπτικῶν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἀναγνωρίζοντας ὅτι ἡ ἀναζήτησις τέτοιων ἀμετάβλητων προοπτικῶν στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ταγμένη σὲ ἀποτυχία, οἱ ὑπερασπιστὲς τῆς ἀξιώσεως αὐτῆς, ἐγκαταλείπουν αὐτὸ ποὺ κατ' ἀρχὴν ἦταν ἡ κύρια θέσις τους. Μολονότι ὑπάρχουν ἀναμφίβολα σημαντικὲς δυσκολίες στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, δὲν ὑπάρχει ἀδυναμία ἀντικειμενικῆς γνώσεως¹⁹.

Τὰ συστήματα ἰδεῶν ποὺ ὑποστηρίζονται ἀπὸ ἀνθρώπους ἢ ὁμάδες κοινωνικὲς ἢ ὅπως λέει ὁ Μανχάϊμ ἀπὸ ιδέες ὑπαρξιακὰ θεωρούμενες εἶναι γεγονότα. Ὡς τέτοια εἶναι παντοδύναμες ἀξίες. Ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι αἰτία, ἔχει καὶ κατ' ἀνάγκη κάποιο ἀποτέλεσμα. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ ἴδια τὰ λογικὰ κατηγορήματα προσδιορίζονται αἰτιωδῶς ἐνῶ οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἐπιδιώκουν ν' ἀποκαλύψουν τὶς αἰτίες καὶ τὶς συνέπειές τους. Αὐτό, ποὺ κά-

19. Παναγιώτῃ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ ἄτομο ὡς ὄριο τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστητοῦ*, μετάφραση ἀπὸ τὴν γερμανικὴ στὴν *Κοινωνιολογικὴ Προοπτικὴ*, Μανώλῃ ΜΑΡΚΑΚΗ (ἐκδ. Α.Ν. Σάκκουλας), Ἀθήνα 1987, σσ. 223-237.

ποιος γνωρίζει και πιστεύει, μπορεί κατ' ἀρχὴν νὰ προβλεφθεῖ ἀπὸ τοὺς δύο κλασσικοὺς συντελεστές, τὶς ἀνάγκες τοῦ καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ, δηλαδή τὴν κοινωνία. Ἄν ἓνα λογικὸ κατηγόρημα ἀποτελεῖ ἰδεολογία, τὸ γεγονὸς αὐτό, ἡ ἰδιαίτερη μορφή ποὺ παίρνει ἡ ἰδεολογία καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐσφαλμένης λογικῆς καθορίζονται αἰτιωδῶς καὶ ὑπόκεινται σὲ ἐρμηνεία. Πῶς μπορῶ νὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ διάκριση μεταξὺ ἀξίας καὶ γεγονότων, ὅπου τὸ κάθε τι βασίζεται, δὲν ἀποτελεῖ καθεαυτὴ μιὰ ἰδεολογικὴ διάκριση; Σύμφωνα μὲ τὸν Μανχάϊμ ὁ ἐπιστήμων δὲν ἐπιτυγχάνει τίποτα περισσότερο παρὰ μιὰ «ὑποκειμενικὴ εἰκόνα» τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου· γνωρίζει ἄραγε μὲ πληρότητα κανένα πραγματικὸ ἀντικείμενο; Ὑπάρχει μιὰ δομικὴ ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν προβλημάτων τοῦς· ἡ ἐπιστημονικὴ ὑποκειμενικότητα συνδέεται μὲ τὴν φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ὑποκειμενικότητα συνδέεται μὲ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Ἐν τούτοις ὅπως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστημολογικῆς ὑποκειμενικότητος ἔτσι κι ἐκεῖνο τῆς κοινωνιολογικῆς ὑποκειμενικότητος εἶναι ψευδοπρόβλημα. Ἐμφανίζεται ὡς πρόβλημα μόνο στὸ μέτρο ποὺ δὲν διακρίνει μεταξὺ κρίσεων ἀξιῶν καὶ προτάσεων γεγονότων, ἀντιμετωπίζοντας ὁρισμένα ἀπὸ τὰ πρῶτα ὡς ἀντιληπτικὴ πλάνη ἢ ὡς συστηματικὴ πλάνη, λόγω τῶν περιστάσεων. Τότε ἡ ὑποκειμενικότητα τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων μπορεῖ νὰ ὑποβάλλει κανένα νὰ πιστέψει — ὅπως πράττει ὁ Μανχάϊμ — ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τῆς αἰτιώδους ἐξαρτήσεως ἔχει ἐπανατοποθετήσῃ τὸ ἐπιστημολογικὸ ἐρώτημα. Ἀντίθετα πρὸς αὐτό, ἡ διάκριση γεγονότων καὶ ἀξιῶν ποὺ ἐρμηνεύει τὴν διαβόητη ὑποκειμενικότητα εἶναι σαφὴς καὶ ὄχι προβληματικὴ, ὅπως εἶναι ἐκείνη ἐνὸς φυσικοῦ ἀντικειμένου, μιᾶς ἀντιλήψεως καὶ μιᾶς ἀπάτης. Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι θέματα λογικῆς καὶ ὄχι κοινωνιολογικῆς ἀναλύσεως, καθὼς προηγούμενα καὶ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς κοινωνιολογικὲς ἐκτιμήσεις²⁰.

Ὅπως ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς φιλοσόφους ἔτσι καὶ ὁ Μανχάϊμ ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὴ σύγκρουση μεταξὺ τῶν ἐν μέρει ἰδεολογικῶν δομῶν, ποὺ ὁμοιάζουν μὲ ἐπιστήμη καὶ ἀρνεῖται τὴν δυνατότητα τῆς ἀντικειμενικῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης. Ὑποστηρίζει ὅτι κάθε λογικὸ κατηγόρημα εἶναι ἰδεολογικό. Ἄν ὅμως κάθε λογικὸ κατηγόρημα εἶναι ἰδεολογικό, καὶ εἶναι καθεαυτὸ ἀντικειμενικὰ ἀληθινό, πῶς τὸ γνωρίζομε;

Ἡ ἐλεύθερη διανόηση, δηλαδή κοινωνικοὶ ἐπιστήμονες, μέλη τῶν διανοουμένων καθὼς μετακινουῦνται ἐλεύθερα σὲ διάφορες κοινωνικὲς ομάδες, προτείνει ὁ Μανχάϊμ²¹, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸ συμφέρον τῆς ομάδας τοῦς, συλλέ-

20. Μ. ΜΑΡΚΑΚΗΣ, «Κοινωνιολογία τῆς γνώσεως καὶ Φιλοσοφία τῆς γνώσεως» στὸ ἔργο τοῦ *Κοινωνιολογικὰ Κείμενα* (ἐκδ. Γ. Φέξης), Ἀθήνα 1983, σσ. 11-20.

21. Κ. MANNHEIM, *op. cit.*

γουν καὶ συγκρίνουν ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἰδεολογιῶν γιὰ νὰ καταλήξουν σ' ἓνα σύνθεμα ἰδεολογίας, ποὺ γίνεται ἀποδεκτὸ γενικότερα καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν πρόοδο. Πρόοδο ὅμως σὲ τί; Ἕνας ὑποκειμενιστὴς δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίσει τί εἶναι πρόοδος καὶ ἰδιαίτερα τὴν προσέγγιση σὲ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ποὺ τὴν ὑπαρξή της εὐθέως ἀρνεῖται. Ὁ κοινωνικὸς ἐπιστήμων γίνεται ἔτσι θεατὴς στὸ κοινωνικὸ δράμα.

Τὸ ἀρχικὸ δόγμα τοῦ Μανχάϊμ γιὰ τὴν ἰδεολογία εἶναι τὸ ἴδιο μιὰ ἰδεολογικὴ δομὴ καὶ ἔχει λογικὸ ἐνδιαφέρον νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὸ λογικὸ κατηγόρημα δὲν εἶναι ἰδεολογικό. Ἀλλὰ ἡ συνέπεια καθ'αυτὴ δὲν εἶναι κριτήριον τῆς ἀλήθειας. Ὁ Μανχάϊμ εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι τὸ ἀντικειμενικὸ λογικὸ κατηγόρημα εἶναι κατάλοιπο προηγούμενων ἐποχῶν, ὅταν τὸ λειτούργημα τῆς ἰντελλιγκέντσια ἀσκεῖτο ἀπὸ μιὰ συντηρητικὴ κάστα, ποὺ ἀξίωνε τὸ προνόμιον προσβάσεως σὲ αἰώνιες ἀλήθειες ὑπεράνω τῶν ἰδεολογικῶν ἀγώνων. Ὑπάρχουν ἄραγε αἰτίες ποὺ κάνουν ὁρισμένους ἀπὸ μᾶς νὰ δοῦμε τὴν ἀλήθεια καὶ ἄλλους τὴν πλάνη; Καταλήγουμε στὴν θέση ὅτι οἱ κρίσεις ἀξίας καθ'αυτὲς δὲν εἶναι ἰδεολογικὲς. Οὐτε ὅμως εἶναι ἐσφαλμένες ἐπειδὴ δὲν εἶναι λογικὰ τοῦ ἴδιου εἴδους μὲ προτάσεις γεγονότων, συμπεριλαμβανομένων ἐκείνων τῆς ἐπιστήμης. Ὡστόσο μιὰ ἰδεολογικὰ ἐλεύθερη κοινωνία δὲν εἶναι δυνατὴ.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀντικειμενικότητος τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν — συμπεραίνοντας — δὲν φαίνεται νὰ τίθεται διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ κρίσεις ἀξίας ἐμφιλοχῶρουν στὴν ἐπιλογὴ καὶ στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἰδεολογικὸς καθορισμὸς τοῦ περιεχομένου τῆς γνώσεως, δηλαδὴ ἡ γνώση ὡς ἡ κοινωνικὴ ἐκείνη ἐμπειρία ποὺ ὑπερασπίζεται ἡ κοινωνιολογία τῆς γνώσεως, δὲν φαίνεται νὰ κερδίζει λογικὴ πειθὴ καὶ ἐμπειρικὴ ἐπαλήθευση.

Ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ ποὺ σημειώνεται μὲ τὴν ἐμφιλοχώρηση πρακτικῶν κριτηρίων γιὰ τὴν ἀπόρριψη ἢ τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς ὑποθέσεως τείνει νὰ ἐπισημάνει μιὰ διαφοροποίηση τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, στὸ μέτρο ποὺ τὰ πρακτικὰ ἀξιολογικὰ κριτήρια στὴν περίπτωση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν σχετίζονται τόσο μὲ τὸ κύρος τῆς γνώσεως καθ'αυτά (τὴν ἐπιστημολογικὴ ἀντικειμενικότητα), ὅσο μὲ τὴν ἐφαρμογὴ της. Ἡ διάκριση αὕτη ὡς πρὸς τὴν ἀντικειμενικότητα φαίνεται ἐντονότερη σὲ ἐπιστῆμες ὅπως τὸ δίκαιο, ἢ τὴν ἱστορία, ἐνῶ γίνεται ὀλιγότερο σημαντικὴ στὴν κοινωνιολογικὴ ἔρευνα προβλημάτων, ποὺ ὑπόκειται, ὡς πρὸς τὴ μεθοδολογία, σὲ ποσοστικὲς ἀναλύσεις. Ἀντίθετα τὸ εἶδος τῶν κοινωνιολογικῶν προβλημάτων ποὺ ἀναφέρεται στὸν ἔμπλεω νοήματος χαρακτήρα κοινωνικῶν φαινομένων, τείνει νὰ προσεγγίζει, ὡς πρὸς τὸ κύρος τῶν διατυπωμένων προτάσεων, τὴν ἐπιστημολογικὴ ἀντικειμενικότητα τῆς τυπικῆς λογικῆς.

Μανώλης ΜΑΡΚΑΚΗΣ
(Ἀθήνα)

EPISTEMOLOGY OF THE VALUE JUDGEMENTS

Summary

In this paper an attempt is being made to examine the epistemology of the value judgements and propositions of the social sciences in particular in comparison to that of the sciences of nature. In the degree to which the value element is a substantive and constitutive part of social action and of social institutions, such an element definitely enters into the formulation of social action propositions, the tendency to challenge the objectivity of such propositions and to consider them as wrong ones is erroneous. In addition, in the degree to which the value judgement in social science's propositions is indispensable, there also emerged the impossibility for their definitely classification as either false or true. Within such a frame of analysis, we can not claim that something is false unless we possess that which is true, and therefore, the distorted or ideological nature of knowledge (which the sociology of knowledge proclaims) seems to be meaningless. Within a probability frame of reference, the degree to which causal inferences could be made to explain and predict a group of events, sociological laws tend predominately to appear as statistical hypotheses or statistical regularities in terms of motives and values important for social action. Yet, the selection of a causal process seems to depend on social scientist's convictions and value judgements — as it happens in the realm of social sciences as well. Important seems to be the distinction between value judgements and propositions on facts. Whether a person has a certain value is a proposition of fact, while, on the other hand, the epistemological validity of such value judgements is the problem to be solved. Finally, the attempt to identify proposition's objectivity with truth itself, seems to transform truth into a predicate of propositions. Science can not contribute to the conformation of the categorical value structure, while, on the other hand, some non-conditional value judgements have to be made in both, social and physical sciences in terms with the objectivity of their propositions. Yet, hypothesis testing can not be considered as unequivocal, while the social science in particular has to preserve a degree of open mind to modifications achieved through the freedom of actors and the unpredictable as well.

Manolis MARKAKIS

